

Na úvod

ERIKA BRTÁŇOVÁ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

V histórii národa sa pristavujeme vždy pri medzníkoch, ktoré sú považované za míľniky na jeho ceste. V nedávnych dejinách Slovenska sa zvlášť vynímajú osmičkové výročia.

Kanadský literárny kritik Northrop Frye (inšpirovaný W. Blakeom) upozorňuje na Bibliu ako na „veľký kód umenia“. Dovoľme si preto uviesť jednu alúziu na knihu Genezis, v ktorej sa význam čísla osem spája s obriezku, ktorá sa konala na ôsmy deň po narodení dieťaťa a ktorá ako znamenie perspektívy milosti a vyvolenosti bola výzvou k životu. Nemusíme sa vôbec pozerieť na dejiny s pesimizmom, aby sme pripustili, že tento symbolický význam skrývajú v sebe aj ominózne roky 1918, 1938, 1948 a 1968. V Starom zákone sa totiž hovorí obrazne o neobrezanom, zatvrdnutom srdci, ktoré má prejsť duchovnou premenou.

Osmičkové dejinné kataklizmy 20. storočia zanechali výrazné stopy v súvekom kultúrnom a literárnom živote najmä preto, že kultúra a literatúra sa stali ako prvé objektom ideologicko-politických a sociálno-politických determinácií. Jednotlivci, ktorí tomuto tlaku odolávali, boli profesionálnym a osobným perzekvovaním vytlačení na perifériu spoločnosti a ich literárne práce na okraj čitateľskej recepcie. Presadzovaná ideológia vplývala na polarizáciu postojov a činov tvorcov literatúry. Mnohí tvoriví umelci programovo naplňali spoločenskú objednávku.

Politizácia sa dotkla aj postojov hodnotiteľov literárnych diel. Ideologický prístup k predmetu literárnej vedy a literárnej histórie sa prejavil v jazyku literárnovedných a literárnokritických príspevkov, ktorý reflektoval rétoriku ideológie a cez ňu aj vzťah k spoločensko-politickej realite v rozličnej miere. Diskurz mal svoje špecifické myšlienkové schémy, tzv. loci communes (ich prostredníctvom sa čitateľom podsúvali ideologické koncepty a doktríny), ktoré boli reflexiou osobného stotožnenia sa tvorivej osobnosti s vládnuším politickým programom. V lepšom prípade sa ideologický vplyv prejavil iba fragmentárne v podobe formulácií, ktoré mali funkciu akýchsi ideologických ornamentov či emblémov výpovede. Všetky publikačné výstupy sú však zrkadlom názorov na literárny a spoločenský proces a rolu tvorivej osobnosti v nich.

Súveký kultúrny život mal však aj svoje vzopätia, ktoré pozitívne narúšali jeho jednotvárnosť a stereotypnosť. Počas politicky vyhrotených období dochádzalo k určitému zjednoteniu literárneho i politického života v mene štátnej i národnej sebazáchovy (ako pripomína J. Med v súvislosti s aktivitou českých spisovateľov v predvečer Mnichova). Ideologicky temné obdobia striedali krátke časové úseky prinášajúce závan slobody a obrody (na „Pražskú jar“ ako na obrodnú kultúrnu jeseň „šesťdesiatych rokov“ odkazuje metaforicky M. Šútovec).

Predchádzajúcou historickou realitou je kultúra a literatúra poznačená dodnes. Prejavuje sa to jej rozpačitosťou. Historická i ľudská pamäť totiž učí, že vyrovnávanie sa s negatívnymi dôsledkami minulosti doznieva pomerne dlho a presahuje život jednej generácie. Učí aj to, že ťažké a nepríjemné skúsenosti predchádzajúcich pokolení sú

neprenosné, ale napriek tomu poučné. Iba v tom, bez rozpakov, možno vidieť zmysel reminiscencií a návratov k minulosti.